

Book Review
Нови заглавия

НИКОЛАЙ ХАРТМАН И ПЪТЯТ СЛЕД ПОСТМОДЕРНИЗМА

Димитър Цацов „Забравеният“ философ. Традициите на презентационизма и приносът на Николай Хартман. София, Изд. „Пропелер“, 2014 г., ISBN 978-954-392-282-6, 186 с.

Веселин Петров

Българска академия на науките

Книгата на Димитър Цацов „Забравеният“ философ. Традициите на презентационизма и приносът на Николай Хартман е посветена на един малко обсъждан в българското философско пространство мислител. У нас проф. Цацов често е смятан преди всичко за историк на философията и понякога не се вземат предвид неговите разработки в областта на онтологията и на теория на познанието. Всъщност проф. Цацов е и един от добрите съвременни онтолози у нас, автор на няколко монографични труда в областта на онтологията, като разглежданата книга е последният публикуван до момента такъв негов труд. И ако става дума за изследване на философията на Хартман, тъкмо Димитър Цацов е най-подходящ за това и най-добре подготвен, освен в резултат на собствените си творчески интереси, но и бидейки активен член на Международното философско общество „Николай Хартман“, на което формално и аз имам честта да съм член. Но докато при мен това е резултат по-скоро на намерение за бъдещи изследвания, при проф. Цацов става дума за пълноценно членство, с подаване от негова страна на материали за международните конференции, които обществото периодично организира, и разбира се, ползвайки плодотворно наличната литература и богата библиография с първични и вторични източници за Хартман, с която обществото разполага. Така че тъкмо Димитър Цацов е най-подходящият философ у нас, способен компетентно да осветли едни или други страни от творчеството на големия философ. Затова аз много се радвам, че най-сетне проф. Цацов реализира във вид на монографичен труд този свой отдавнашен творчески замисъл.

Ще започна преценката си за книгата на Димитър Цацов с изясняване на въпроса с какво е актуален този монографичен труд за нашата философска литература и изобщо за съвременното философстване у нас.

Видният философ на XX век Николай Хартман (1882 – 1950) обикновено е представян като създател на „критична онтология“ или нова онтология, която е различна по дух от доминиращата по онова време тенденция към психологизиране във философията и към схващане на кантианството именно в такъв дух на психологизиране – доминация, която у нас все още има силно влияние върху начина на преподаване и изложение на философията. Ето защо едно детайлно и задълбочено изложение на български език на оригиналните идеи на Хартман има особено значение за по-адекватното представяне у нас на развитието на онтологичните идеи, а и на философията изобщо през XX век, и изпълнява успешно функцията да развенчае определени закостенели идеи за философията у нас, внушавани в продължение на дълги години. Такова преоткриване и преосмисляне на онтологическите идеи на Хартман вече се забелязва през последните десетина години и в западната философия: създаде се Международно общество „Николай Хартман“, преиздадоха се редица от трудовете на Хартман, някои от тях бяха преведени и на английски език за полесното им възприемане от световната философска общност, излязоха редица коментарни публикации върху творчеството на Хартман (така наречената вторична литература върху Хартман), започнаха редовно да се организират международни философски конференции, свързани с философията на Хартман, и т.н. Очаквам този процес да продължи. В тази връзка, крайно време е този процес на преоткриване и преосмисляне на Хартман да започне и у нас и настоящата монография на проф. Цацов е съществена стъпка именно в тази насока.

Развитието на европейската философия през XX век е подчинено на силни онтологични търсения – факт, който у нас понастоящем до голяма степен се подценява. Сред тези онтологични търсения се очертава една линия на онтологизиране, която се определя от имената на В. Шупе, Й. Ремке, Д. Михалчев, С. Франк, Н. Хартман и др., за която е характерно, че за основна изходна позиция в опитите за онтологизация се приема даденото, но съвсем не непременно по начина, по който го схваща Михалчев, а разбираемо от всеки от посочените мислители по специфичен начин. Между другото, напоследък у нас има успешни опити от отделни по-млади философи за преосмисляне оценката на така наречената основнонаучна школа у нас (в това число и Михалчев), като се отхвърля традиционно разпространяваната десетилетия наред оценка за школата като вид идеализъм и се търсят общите ѝ черти с традициите на неореализма – нещо, доста близко до опитите на Цацов за осмисляне и даване на адекватна преценка за същината на философската система на Хартман. Затова не е случайно, че в гореизброените имена на философи Михалчев и Хартман са поставени редом в една и съща група философи, имащи обща насока за онтологизиране въпреки наличието на иначе доста големи различия между тях в начина им на философстване.

Що се отнася конкретно до Хартман, той успява да реализира своя „грандиозен опит да развие систематично идеята, че в основата на цялата философия са онтологическите проблеми“ и дори нещо повече – че „всяко теоретично мислене по своята същност е онтологично“ (с. 7 от книгата на Цацов). Разбира се, монографичното изследване на Д. Цацов не обхваща цялата палитра на всички тези сходни по нещо опити за онтологизация, а има за основна цел представянето на редица основни идеи на Хартман в светлината на реализма, и по-специално в традициите на така наречения презентационизъм, който е заемал съществено място и в българската философия.

Работата е там, че досега философските идеи на Хартман, и по-специално онези, които се отнасят до познанието, са класифицирани като „критичен реализъм“, или казано другояче – като репрезентативен реализъм, и е необходимо да се разобличи погрешното схващане за този философ. Затова основната теза, която Цацов успешно и убедително аргументира в монографичния си труд, е, че идеите на Хартман са много силна форма на защита на основните тези на презентационизма и че характеризирането му като критичен реалист е овехтяло понятие, което изобщо не е адекватно на прецизно разработената критична онтология и съответно метафизика на познанието на Хартман. Наред с това Цацов е успял да покаже и плътната връзка на Хартман с руската философия от онова време и преди всичко с идеите на Н. Лоски и особено на С. Франк, от когото Хартман е силно повлиян. Онтологизмът на Франк като цяло е елемент от общата тенденция във философията на XX век към антипсихологизъм и към онтологизация.

Хартман е описан в монографичния труд на Цацов като привърженик на проблемното мислене, т.е. с акцент върху проблемите и върху процеса на разгръщане на теориите, а не на систематичното (или системосъздаващото) мислене. Хартман се обявява в защита на метафизиката на проблемите, а не на старата метафизика (с. 88). Проследено е изграждането на Хартман като онтолог, т.е. преходът от Марбургското неокантианство до онтологичната систематика на Хартман (през идеите на С. Франк, както беше казано). Очертана е обвързаността на Хартман с презентационистката традиция като резултат не само от продължението на антипсихологическата линия на Марбургското неокантианство, а и от подчертаване значението на т. нар. естествена нагласа (с. 97). Ясно е обяснено, че новото онтологично виждане на познанието, на което Хартман е ярък изразител, е свързано с предмета на познанието и от него зависи самото познание, което е насочено към него (с. 114).

Аргументирана е тезата, че при Хартман презентационизмът е условие за радикална онтологизация (с. 130 и сл.). Очертано е разграничението на Хартман между метафизика и онтология: метафизиката се занимава с „областта на онези проблеми [на битието], на които не може да се даде отговор“, а онтологията е „сферата на възможното, на познавателната страна на битието“ (с. 134).

И тук идва отграничаването на старата и новата (според Хартман) онтология: „старата онтология приравнява съществуването само на реалния свят“ (с. 144), което е грешка, отстранена в новата онтология, според която „не може да се отъждествява съществуването с реалността, защото те съществуват на различни „нива“. В новата онтология е възможно съпоставянето на съществуването на друг момент на битието, на реалността като начин на битийстване, който може да бъде съотносителен само на идеалността“ (пак там).

Важно е да се отбележи също, че проф. Цацов ясно посочва, че за Хартман реалното не е тъждествено с действителното, защото има и реална възможност, както и идеална действителност (с. 145). В тази връзка се посочва, че за Хартман „основни определящи характеристики на реалните явления са времевостта и индивидуалността“ (с. 147) и че „новото понятие за реалността е свързано не с материалността и пространствеността, а с времевостта, процесуалността и индивидуалността“ (пак там), поради което Хартман е близък по дух до Уайтхед и изобщо до процесуалното направление във философията с акцента си върху времето, схващано и от двамата големи философи на XX век (Хартман и Уайтхед) като по-фундаментална категория от пространството. Спирайки се на разликата между старата и новата онтология, Хартман подчертава процесуалността, характерна за новата онтология (с. 148).

Тези и други подобни паралели биха могли да продължат, но ще спра дотук, като се съглася напълно с констатацията на проф. Цацов, че цялото творчество на Хартман е изпълнено с „евристични постановки, които много силно корелират със съвременното не само философско, но и научно знание“ (с. 176). Ето защо Хартман трябва да излезе от забвението си у нас и да стане „актуалният философ“. „И може би именно днес, когато заглъхват постмодерните вълни, е нужно връщане към систематиката на Николай Хартман като търсене на изход от тоталния релативизъм“ (пак там).

NIKOLAI HARTMANN AND THE WAY AFTER POSTMODERNISM

✉ **Prof. Vesselin Petrov, DSc.**

Institute for the Study of Societies and Knowledge
Bulgarian Academy of Sciences
13 A, Moskovska Str.
Sofia 1000, Bulgaria
E-mail: petrov.vesselin@gmail.com